

III. TELEPÜLÉSI ÉS LAKÁSVISZONYOK. KÖLTÖZÉSEK

TELEPÜLÉSI ÉS LAKÁSVISZONYOK

1971-ben a cigányok kétharmada telepen élt. A telepen lakók aránya Budapesten 30, a vidéki városokban 52 és a községekben 68 százalék volt. Telepen élt a magyar anyanyelvű cigányok 65, a román anyanyelvű cigányok és a cigány anyanyelvű cigányok 75 százaléka. Budapesten telepen lakott a magyar anyanyelvűek 22 és a cigány anyanyelvűek 52 százaléka. A vidéki városokban telepen lakott a magyar anyanyelvűek 74, a cigány anyanyelvűek 62 és a román anyanyelvűek 87 százaléka. A községekben telepen lakott a magyar anyanyelvűek 68, a cigány anyanyelvűek 80 és a román anyanyelvűek 45 százaléka.

A telepek részben spontán módon keletkezett hagyományos, részben mesterségesen létrehozott új telepek voltak. A magyar anyanyelvűek telepei általában a települések szélén helyezkedtek el, a cigány és a román anyanyelvűek telepei többnyire (nem mindig) a településtől távol, sokszor négy-öt kilométer távolságban. Eredetileg a magyar cigány telepek is távol feküdtek a községek-től, a terjeszkedő falu azonban fokozatosan elérte, sőt sok helyen körülvette a telepet. A falvak szélén levő beás telepek lakói eredetileg távolabb fekvő erdei telepeken laktak, és az 1971-es felmérést megelőző években költöztek a falvak közelébe.

Az alábbi sorokat az 1971-es felmérés beszámolójának szövegéből idézzük: „A telepi házakat a cigányok maguk építik, vályogból vagy vert földből. Alapot nem ásnak, a falakat nem szigetelik. A padlózat földes, az ajtók és az ablakok rosszak, mivel többnyire bontásból származnak. A szobák 9–12 négyzetméter alapterületűek. A padozatból és a falakból jövő nedvesség átjárja és elrothasztja a ruhákat és az amúgy is nagyon szegényes és hiányos bútort. A rossz ajtók és ablakok miatt erős légmozgás alakul ki, az ablakok kis mérete miatt nem lehet rendszeresen szellőztetni. A tető gyakran hiányos, úgy hogy beesik az eső, de ahol nem hiányos, többnyire ott is átázik. Fűtésre tűzhelyet használnak, amely csak addig melegít, amíg a tűz ég. Gyakori a gombásodás, a levegő nehéz, doh szagú... Az egészséges ivóvíz, az árnyékszék hiánya, a szétdobált szemét miatt sok a fertőző betegség, vérhas, hastífusz, fertőző májgyulladás... A hagyományos telep zsúfolva van házakkal, mivel a növekvő népesség a telep határain túl nem terjeszkedhet. Elsősorban emiatt nem tudnak árnyékszékot építeni. A telep környéke tele van szétdobált hulladékkal, szeméttel, hasznavehetetlen holmikkal és fekáliával... Megfelelő számú ágy felállítására nincs elég hely, többen alszanak egy fekhelyen, vagy egyszerűen a föld-

re fekszenek. A zsúfoltság neuroti- zálja, egymás ellen fordítja az embereket, és megnehezíti az együttélést.”

Az új telepek létrejötteinek három típusában a hatósági átköltöztetés játszotta a döntő szerepet. Az első típusban a hagyományos telepen lakó cigányokat meglévő régi épületbe (majorba, cselédlakásba, elhagyott szeszfőzdébe, raktárba stb.) költöztették. A majdnem mindig rossz állapotban levő, általában nem lakás céljára épült, többnyire lakhatatlan épületekbe rendszerint túlságosan sok személyt költöztettek be, az együttélést elviselhetetlenné tevő zsúfoltságot hoztak létre, és az egészségügyi körülmények nagyon ritkán és akkor is csak valamivel voltak jobbak, mint a hagyományos telepeken.

A második típusban az átköltöztetésre ítélt cigányok számára csupán helyet jelöltek ki, amelyen azután maguk építették fel a kunyhóikat, és ezek nem voltak jobbak a hagyományos telep házainál. A harmadik típusban a cigányokat meglévő vagy erre a célra újonnan épített barakktelepekre költöztették, és természetesen ezek sem voltak jobbak a hagyományos telepeknél.

Új telepek azonban nemcsak hatósági átköltöztetés útján keletkeztek, hanem a részben saját erőre támaszkodó építkezések és vásárlások során is. Ezek ismertetése előtt összefoglaló képet adunk az 1971-es lakásviszonyokról.

Nem volt villany a cigány lakások 44 százalékában, ezen belül a magyar cigány lakások 39, a beás lakások 48 és az oláh cigány lakások 65 százalékában, a budapesti lakások 21, a vidéki városi lakások 35, és a falusi lakások 48 százalékában.

Vízvezeték volt a lakások 8 százalékában (a budapesti lakások 55, a vidéki városi lakások 11, a községi lakások 2 százalékában). Az épület telkén kút állt rendelkezésre a lakások 16 százalékában (a budapesti lakások 15, a vidéki városi lakások 8, és a falusi lakások 18 százalékában). Száz méternél közelebb álló kút volt a lakások 37 százalékában, száz méternél távolabb 39 százalékban. A vidéki városi lakások 43 százalékában száz méternél közelebb volt a kút, száz méteren túl 37 százalékban, a községekben száz méternél közelebb volt a kút 38 százalékban, és távolabb 42 százalékban.

A vízzel való ellátottság nyelvi csoportok szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja.

III. 1. táblázat

A cigány háztartások vízzel való ellátottságának százalékos megoszlása 1971-ben anyanyelv szerint

	Magyar	Oláh	Román	Együtt
Vízvezeték	9,7	4,5	3,9	8,1
Kút az épület telkén	13,7	18,4	32,4	16,4
Száz méternél közelebb	35,6	39,5	31,8	36,7
Száz méteren túl	41,0	37,6	25,3	38,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Viszonylag nagy volt azoknak a lakásoknak az aránya is, amelyeknél még száz méteren túl, sőt annál jóval nagyobb távolságban sem állt rendelkezésre iható víz, és ezért a lakások lakói kényszerűen fertőzött vizet ittak. Ország-

san 16 százalék, a magyar és a román cigányoknál 14–14 százalék, az oláh cigányoknál 21 százalék, a keleti régióban 37 százalék volt az ilyen lakások aránya.

Vízöblítéses WC a lakások 3 százalékában volt a lakáson belül és 5 százalékában a lakáson kívül, de árnyékszék sem volt a lakások harmadában, az oláh cigányok lakásainak 47 százalékában és a keleti régió lakásainak 59 százalékában.

A cigányok kétharmada vályog-, vertföld- vagy sárfalú kunyhóban lakott, és nagyobb fele olyanban, amelynek alapozása sem volt. Ezeknek az aránya a községekben volt a legnagyobb, de vályogból épült a házak nagyobb része a vidéki városokban és több mint negyedrésze Budapesten is.

III. 2. táblázat

A cigány háztartások által lakott házak alapozásának és falzatának százalékos megoszlása 1971-ben anyanyelv szerint a különböző településtípusokban

Budapest

	Magyar	Oláh	Román	Együtt
Tégla, beton, kő, panel	78,3	54,5	–	73,4
Vályog alapozással	13,3	4,6	–	11,4
Vályog alapozás nélkül	8,4	40,9	–	15,2
Összesen	100,0	100,0	–	100,0

Vidéki városok

	Magyar	Oláh	Román	Együtt
Tégla, beton, kő, panel	42,7	64,3	–	45,3
Vályog alapozással	15,3	14,3	–	15,9
Vályog alapozás nélkül	42,0	21,4	–	38,8
Összesen	100,0	100,0	–	100,0

Községek

	Magyar	Oláh	Román	Együtt
Tégla, beton, kő, panel	24,0	24,3	46,3	26,1
Vályog alapozással	17,6	14,4	5,3	15,6
Vályog alapozás nélkül	58,4	61,3	48,4	58,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Összesen

	Magyar	Oláh	Román	Együtt
Tégla, beton, kő, panel	32,1	32,2	44,7	33,0
Vályog alapozással	16,9	13,4	6,8	15,3
Vályog alapozás nélkül	51,0	54,3	48,5	51,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Földes lakásban lakott 1971-ben a cigány háztartások 61 százaléka, köves lakásban további 14 százaléka. A vidéki városokban 68 százalék, Budapesten 37 százalék volt a földes és a köves lakások aránya.

III. 3. táblázat

A lakások padozatának százalékos megoszlása a cigány háztartások körében 1971-ben

	Föld	Kő	Melegpadló	Összesen
Budapest	15,2	21,9	62,9	100,0
Vidéki városok	51,2	16,7	32,1	100,0
Községek	67,8	12,4	19,8	100,0

Az egy helyiségre jutó személyek száma (ne felejtjük, hogy az egy helyiség legtöbbször 9–12 négyzetméter volt) 2,5 fölött volt a cigányok 69 százalékánál és 4,5 fölött a cigányok 25 százalékánál.

A cigány lakások 35,5 százalékában találtunk rádiót és 24 százalékában televíziót. Ezt a két 1971-es adatot akkor tudjuk értékelni, ha tudjuk, hogy 1969-ben az országban a száz háztartásra jutó rádiók száma 115 volt a munkásoknál és 89 a parasztnál, a száz háztartásra jutó televíziók száma pedig 75 volt a munkásoknál és 37 a parasztnál.

Mosógépet és hűtőszekrényt a cigány lakások 4–4 százalékában találtunk. A száz háztartásra jutó mosógépek száma 1969-ben a munkásoknál 76, a parasztnál 54 volt, a hűtőszekrényeké a munkásoknál 37, a parasztnál 6.

Az 1971-es helyzet leírását annak megállapításával kezdtük, hogy a cigányok kétharmada telepen élt. Most tegyük hozzá, hogy nem soroltuk a telep lakások közé a községeken és városokon kívül fekvő elszigetelt cigány lakásokat, és nem minősítettük telepnek a településeken kívül fekvő két-három cigány lakás együttesét sem. Ezekkel együtt a cigány lakások 76 százaléka feküdt a községeken és a városokon kívül.

III. 4. táblázat

A cigányok lakásainak százalékos megoszlása fekvés szerint 1971-ben

	A településtől távol		A település szélén		A településen belül		Összesen
	Telepi	Nem telepi	Telepi	Nem telepi	Telepi	Nem telepi	
Magyar	12,0	2,7	29,3	5,2	24,3	26,5	100,0
Oláh	20,8	5,3	26,6	5,8	27,0	14,5	100,0
Román	39,1	2,0	10,8	14,7	6,9	26,5	100,0
Együtt	16,1	3,1	27,3	6,2	23,0	24,3	100,0

1965-ben telep-felszámolási akció indult, amelynek legfőbb eszköze a kedvezményes kamatú lakáshitel volt. A hitelből a cigányok az átlagos családi háznál kisebb és rosszabb minőségű, úgynevezett „CS”-házakat, csökkentett értékű házakat építhettek, vagy a csökkenő lélekszámú falvakban megüresedett régi parasztházakat vásárolhattak. Az 1965-ben indult akció 1985-re nagyjából véget is ért. Az akció kezdete előtt 1964-ben 49 ezer telepi házban

222 ezer személyt írtak össze, 1984-ben már csak 6277 telepi lakásban 42 ezer személyt.⁶

Az 1993-as felmérés idején a cigányok 13,7 százaléka – valamivel több mint 60 ezer ember – élt a telepen. Hagyományos telep azonban már csak kevés volt. A felmért telepek többsége újabb keletű telep volt. Leginkább az északi régiókban, közelebbről Borsod megyében jöttek létre új típusú telepek.

A Horn–Kuncze kormány 1997-ben középtávú tervet fogadott el a cigányság helyzetének javítására. A tervezet előírta a telepek összeírását. Erre csak évek múlva került sor, akkor is hiányosan és pontatlanul. Az összeírás szerint körülbelül 100 ezer ember élt telepeken.

A 2003. évi felmérés szerint jelenleg a cigányok 6 százaléka, vagyis 36 ezer ember él telepeken.

A telepek nagy többségének felszámolása csökkentette, de nem szüntette meg a cigányok szegregációját. A községek és a városok külterületéről a belterületre költözött a cigányok negyötöd része, de a belterületen a szegregáció új formái jöttek létre. A „CS”-házakat többnyire egymás szoros szomszédságában, a településnek erre a célra kijelölt részén építették, és ezáltal újratermelték a korábbi elkülönítettséget. Régi parasztházak megvásárlására azokban a községekben volt lehetőség, amelyekben a megélhetési viszonyok romlottak, és ezért a nem cigányok kezdtek elvándorolni. A cigányok házvásárlása és beköltözése fokozta a nem cigányok elvándorlását. Ez a folyamat a kisközségekben és az aprófalvakban volt a legszembetűnőbb. Kocsis Károly és Kovács Zoltán már 1991-ben megállapította, hogy 675 településen a cigányok aránya meghaladta a 8 százalékot, 94 településen a 25 százalékot és 9 településen az 50 százalékot (Kocsis–Kovács 1991). Azóta sokkal nagyobb lett az elcigányosodó települések száma.

Havas Gábor 1987-ben folytatott kutatást az elcigányosodó kistelepülések társadalmáról Baranya és Borsod megyében.⁷ A Baranya megyei CIKOB (Cigányügyi koordinációs bizottság) adatai szerint a megye népességének 15 százaléka lakott az ezer főt meg nem haladó lélekszámú, helyi tanács és tsz-központ nélküli községekben, a megye cigány lakosságának viszont csaknem 37 százaléka élt ilyen községekben. A megye falvai közül 148 tartozott ebbe a kategóriába.

A cigányok aránya a 148 község közül három faluban haladta meg a 75 százalékot, további három faluban az 50 százalékot, további tíz faluban az egyharmadot, további tizenhat faluban a 25 százalékot és további tizenhét faluban a 20 százalékot. Összesen tehát negyvenkilenc volt Baranyában az elcigányosodó kistelepülések száma. Ezzel kapcsolatban Havas megállapította, hogy 20 százalék az a kritikus határ, amelynél a konfliktusok megsokszorozódnak, a nem cigányok elköltözésének üteme felgyorsul, és ezért az elcigányosodás folyamata visszafordíthatatlanná válik.

⁶ A telepfelszámolásról lásd Berey (1990).

⁷ Lásd Havas (1999).

Borsodban 1984-ben 16 olyan ezer fő alatti község volt, amelyben a cigányok aránya meghaladta a 25 százalékot.

1991-ben Fekete Éva (G. Fekete 1994), az MTA Regionális Kutatások Központja Észak-Magyarországi Osztályának munkatársa végzett kutatást Borsod megye 76 településén. A cigányok aránya a 76 település kétharmadában haladta meg a 10 százalékot, több mint felében a 20 százalékot és kilenc faluban az 50 százalékot.

Ugyanilyen folyamatok zajlottak és zajlanak le a nagyközségekben, a kisvárosokban és a nagyvárosokban is. Cigányok oda tudnak beköltözni, ahonnan a nem cigányok elköltöznek, vagyis a települések hanyatló, leromló részeibe. Az elköltözés azután erősödik a cigányok beköltözésének hatására, és a leromlás erősödik az elköltözések hatására.

Az 1993-as vizsgálat során a megkérdezettek közvetlen környezetének összetételét is rögzítettük. A megoszlás a következő volt: a közvetlen környéken kizárólag vagy túlnyomórészt cigányok laktak a megkérdezett családok 30 százalékánál, vegyesen laktak cigányok és nem cigányok 29 százalékánál, többségében nem cigányok laktak 29 százalékánál, egyáltalán nem laktak cigányok 9 százalékánál, és nem lehetett megállapítani 3 százalékánál.

A 2003. évi felmérésben is rögzítettük, hogy a kérdezett család közvetlen környezetében milyen arányban élnek cigányok, de a kizárólag cigányok lakta környezetet különválasztottuk a túlnyomórészt cigányok laknak környezettől. A válaszok a szegregálódás nagymértékű fokozódását mutatják. A közvetlen környezet 25 százalékában kizárólag, 31 százalékában túlnyomórészt cigány családok laknak (míg 1993-ban a kizárólag és a túlnyomórészt cigány családok együtt képeztek 30 százalékot), vegyesen laknak cigányok és nem cigányok 22 százalékánál (szemben az 1993-as 29 százalékkal), többségében nem cigányok laknak, 17 százalékánál (szemben az 1993-as 29 százalékánál), és a közelben nem laknak cigányok 5 százalékánál (szemben az 1993-as 9 százalékkal).

Ezen a téren nagyok a különbségek a településtípusok és a régiók között. Budapesten és Pest megyében a közvetlen környezet 16 százalékában laknak kizárólag és 20 százalékában túlnyomórészt cigány családok, 29 százalékában laknak vegyesen cigányok és nem cigányok, 34 százalékában laknak többségében nem cigányok, és 1 százalékban nem laknak cigányok a közelben. Még ezek a szegregációs arányok is nagyok és nagyobbak az 1993-as felmérés arányainál.

A szegregáció mértékét mutatja az is, hogy a megkérdezett cigány családok 50 százaléka lakik a település belsejében, 42 százaléka a település szélén, de közvetlenül a településhez illeszkedve, 2 százaléka a településtől távol, és, mint láttuk, 6 százalék elkülönült cigány telepen.

Ennek a megoszlásnak alapján azt gondolhatnánk, hogy 50 százalék lakik szegregáltan. Szegregáltan lakik azonban a település belsejében élő cigány családok majdnem fele is: 15 százalékuk szomszédságában kizárólag cigány családok és 29 százalékuk szomszédságában túlnyomórészt cigány családok laknak. Mindent összevéve, a felmérésbe került 1165 lakásból 483 (42 száza-

lék) fekszik a település szélén, 23 (2 százalék) a településtől távol, 73 (6 százalék) elkülönített telepen és 254 (22 százalék) a település belsejében, de kizárólag vagy túlnyomórészt cigány környezetben, vagyis a cigány családok 72 százaléka szegre- gáltan lakik.

Mint említettük, 1971-ben a cigányok kétharmada élt telepeken, igen erős elkülönítettségben. Az 1993-as felmérés idejére az elkülönítettség nagymértékben visszaszorult. 2003-ban újra az 1971-es elkülönítettségi arányokkal találkozunk. A forma más, mert sokkal kevesebb a telep, a szegregáció mértéke azonban ma is ugyanakkora.

Hozzá kell tenni, hogy a 72 százalék a 2003. első negyedévi helyzetet mutatja, ugyanakkor a szegregáció erősödését jelzi.

A lakás fekvését és szegregáltságát illetően Budapest erősen különbözik a vidéki városoktól és a falvaktól.

III. 5. táblázat

A cigány háztartásoknak a lakás fekvése szerinti megoszlása az egyes településtípusokon 2003-ban (százalék)

A lakás fekvése	Falu	Város	Budapest	Összesen
Település belsejében	40,5	46,8	100,0	49,8
Település szélén	54,7	39,7	–	41,6
Távol, de nem telepen	3,0	1,6	–	2,0
Telepen	1,7	11,3	–	6,3
Egyéb	–	0,7	–	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

III. 6. táblázat

A cigány háztartások környezeti szegregáltság szerinti megoszlása településtípus szerint 2003-ban (százalék)

A család közvetlen környezetében lakók...	Falu	Város	Budapest	Összesen
kizárólag cigányok	24,0	25,5	6,7	23,4
túlnyomórészt cigányok	31,9	33,6	23,3	31,8
vegyesen	24,5	19,0	29,2	22,3
a többség nem cigány	13,2	15,8	39,3	17,2
nincsenek cigányok	5,4	5,2	1,7	4,9
nem lehet megállapítani	–	0,5	–	0,3
Összesen	100,00	100,0	100,0	100,0

Már említettük, hogy jelenleg a cigányok 6 százaléka, vagyis 36 ezer ember él telepeken. Telepi lakások Békés, Borsod, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád megyében található. Budapesten a cigányok a város belsejében laknak. A lakások közvetlen szomszédságának 30 százalékában laknak kizárólag vagy túlnyomórészt cigányok, vegyesen laknak további 30 százalékánál, és a közelben lakók többsége nem cigány 40 százalékánál. A falusi cigányok 60 százaléka a település szélén vagy attól távol lakik, és a közvetlen szomszédok 57 százaléka kizárólag vagy túlnyomórészt cigány. Igen nagyok a regionális különbségek.

III. 7. táblázat

A cigány háztartásoknak a lakás fekvése szerinti megoszlása az egyes régiókban 2003-ban (százalék)

A lakás fekvése	Bp. ipar-vidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Összesen
Település belsejében	70,1	21,6	39,6	54,3	51,1	71,4	49,8
Település szélén	29,9	65,3	49,1	33,5	42,2	28,6	41,6
Távol, de nem telepen	–	1,9	0,9	1,9	4,9	–	2,0
Telepen	–	10,8	10,4	10,0	0,9	–	6,3
Nem lehet megállapítani	–	0,5	–	0,3	0,9	–	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

III. 8. táblázat

A cigány háztartások környezeti szegregáltság szerinti megoszlása a lakóhely régiója szerint 2003-ban (százalék)

A család közvetlen környezetében lakók...	Bp. ipar-vidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Összesen
kizárólag cigányok	14,3	37,7	36,0	14,4	27,6	20,9	23,4
túlnyomórészt cigányok	19,2	26,9	24,0	47,9	29,3	14,0	31,8
vegyesen	32,0	22,2	8,0	24,1	18,7	14,0	22,3
a többség nem cigány	31,5	11,8	20,0	10,5	15,1	37,2	17,2
nincsenek cigányok	2,0	1,4	12,0	3,0	4,3	11,6	4,9
nem lehet megállapítani	1,0	–	–	–	–	2,3	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A lakásviszonyokat illetően 1971 és 1993 között alapvető változás ment végbe. Putriban vagy kunyhóban lakott 1971-ben a cigányok kétharmada, 1993-ban 6 százaléka. Jelenleg 5 százalékuk lakik putriban vagy kunyhóban.

1993-ban a cigány lakások egyharmada volt egyszobás, 43 százaléka kétszobás és 24 százaléka három- vagy többszobás. Ugyanakkor a teljes magyarországi lakásállományban 16 százalék volt az egyszobás, 43 százalék a kétszobás, és 40 százalék a három- vagy többszobás lakások aránya.

2003-ban a cigány családok lakásainak 28 százaléka egyszobás, 42 százaléka kétszobás és 30 százaléka három- vagy többszobás. A teljes lakásállományban 12 százalék az egyszobás, 41 százalék a kétszobás, és 47 százalék a három- vagy többszobás lakások aránya.

1993-ban a cigány lakások 80 százaléka volt téglá, beton- vagy kőépületben, 20 százaléka vályog-, vertföld- vagy sárfalú épületben. A téglá- vagy betonépületek aránya Budapesten 96 százalék volt, Miskolcon 78 százalék, a többi vidéki városban 74 százalék, a községekben 52,5 százalék.

2003-ban a falazat 77 százaléka volt téglá vagy beton, 19 százaléka vályog vagy vertföld, és a lakások 4 százalékánál nincs adatunk a falazatról. A téglá- vagy betonfalazatok aránya Budapesten 98,3 százalék, a vidéki városokban 82,6 százalék, a községekben 64,2 százalék.

A földes padozatú lakások aránya 1993-ban 10 százalék, 2003-ban 4 százalék volt.

1993-ban és 2003-ban a cigányok lakásainak 98 százalékában volt villany. 1993-ban vízvezeték volt a cigány lakások 65 százalékában, Budapesten 95, a

vidéki városokban 75, a községekben 55 százalékban. Az épület telkén levő kútból nyerték a vizet 10 százalékban, 100 méteren belüli kútból 20 százalékban és 100 méteren túli kútból 5 százalékban. WC volt a lakások 49 százalékában, Budapesten és a vidéki városokban 61, a községekben 41 százalékban. Fürdőszoba volt a lakások 48 százalékában.

2003-ban vízvezeték volt a cigány lakások 72 százalékában, Budapesten 94, a vidéki városokban 68, a községekben 67 százalékban. A vízellátást az épület telkén álló kút biztosította 6 százalékban. WC volt a lakásokon belül 51 százalékban, Budapesten 59, a vidéki városokban 54, a községekben 44 százalékban, a lakásokon kívül 7 százalékban, Budapesten 33 százalékban, a vidéki városokban 5, a községekben 3 százalékban. Fürdőszoba volt 2003-ban a cigány lakások 57,6 százalékában, Budapesten 66,7 százalékban, a vidéki városokban 57,4 százalékban, a községekben 55,5 százalékban.

Az egy szobára jutó személyek száma a cigány népességben 1993-ban 2,27 volt, 2003-ban pedig 2,4 volt. Az egy főre jutó alapterület 2003-ban maximálisan 5 négyzetméter volt a személyek 9,3 százalékánál, 5,1 és 10 négyzetméter között volt 26,5 százalékánál, 10,1 és 20 négyzetméter között volt 44,4 százalékánál, és 20 négyzetméter fölött volt 19,7 százalékánál.

Sokat meg lehet és feltétlenül magyarázatra szorul a települési szegregáció nagymérvű fokozódása 1993 és 2003 között. Utaltunk már arra, hogy a cigányok 1990 előtt is azokba a településekbe, illetve a falvak és városok azon részeibe tudtak beköltözni, amelyekből a romló viszonyok miatt a nem cigányok fokozatosan elköltöztek. *A kistelepülések és a cigányok* c. tanulmányában Havas Gábor (1999) részletesen tárgyalta a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években bekövetkezett tömeges elvándorlásokat és beköltözéseket és ezen belül olyan állami akciók hatását, mint a mezőgazdaság kollektivizálása, a térszerek, tanácsok, iskolák, intézmények összevonása. Ezeknek helyére a kilencvenes és a kétezres években más tényezők léptek: gazdagodás és szegényedés, valamint a jómódúak elkülönülési és elkülönítési törekvései. A társadalom egyre inkább gazdagodó, befektetésekre képes felső harmadának háztartásai elköltöztek és elköltöznek korábbi lakhelyeikről, azokat üresen hagyták és hagyják, kialakították és tovább alakítják elkülönített lakóövezeteiket. A kilencvenes évek elején kitört gazdasági válság következtében egymilliónál jóval több ember vesztette el munkahelyét, és 2003-ban is megmaradt munkanélkülinek vagy inaktívnak. A munkanélküliséggel sújtott családok egy része is költözött, olcsóbb lakóhelyekre, szegények és cigányok településeibe és lakónegyedeibe.

A válság idején földrajzilag is többfelé szakadt az ország. A munkanélküliség és a nyomában járó szegénység sokkal kevésbé sújtotta az ország fejlettebb, középső és nyugati részét, mint a fejletlenebb Északot és Keletet, az Alföldet és a Dél-Dunántúlt. Az 1997-ben kezdődő fellendülés után a középső és nyugati részeken eltűntette a munkanélküliséget, és virágzást hozott, míg a válságban tönkrement részekben megmaradt a munkanélküliség, az inaktivitás és a szegénység. Csak bizonyos mértékig jelzi a különbségeket, hogy 2002-ben a regisztrált munkanélküliségi ráta Budapesten 2,2 volt, Pest megyében 3,7,

Győr-Moson- Sopron megyében 4,0, Vas megyében 4,5, Szabolcs-Szatmárban viszont 16,7, Borsodban 19,1. Csak bizonyos mértékig, mert a kis térségek közötti különbségek még jóval nagyobbak. A kedvezőtlen helyekről elmennek azok, akik mozdulni tudnak, és maradnak azok, akik erre nem képesek.

A szegregálódást tovább fokozták a „szocpolos” lakásépítések, amelyek során mindig gondosan ügyeltek a cigányok szigorú elkülönítésére. Ennél is nagyobb hatást gyakoroltak a városi rehabilitációk, amelyeknek egyik bevallott célja és fennen hangoztatott eredménye volt egész városrészek *megettisztítása* a cigányoktól.⁸ Az elkülönítéshez azzal is hozzájárultak az önkormányzatok, hogy a cigányokat nem engedték a nem cigányok közé települni, és az építkezések során külön utcákat jelöltek ki a cigányoknak és a nem cigányoknak. Az ilyen típusú cselekvések az elmúlt tizennégy esztendőben szaporodtak és erősödtek, és bizonyosra vesszük, hogy a következő években tovább erősödnek. A szegregálódásnak az a foka, amelyről beszámoltunk, még nem csúcspont. Rosszabbodás következik.

KÖLTÖZÉSEK⁹

Ebben a fejezetben a vándorlásokkal foglalkozunk. Vándorlásnak a statisztikai felmérésekben a településhatárt átlépő költözést nevezik. Ezen belül a KSH adatközlő publikációi elkülönítenek állandó és ideiglenes vándorlást. Állandó vándorlás az, ahol megváltozik az állandó lakcím. Ideiglenes vándorlás az, ahol megváltozik az ideiglenes lakcím. A 2003-as kutatásban nem vizsgáltuk részletesen a lakóhely-változtatásokat. Az 1993-as felmérés kérdőívében azonban regisztráltuk az összes lakóhelyváltást. A települések közötti vándorlás mellett az azokon belüli lakás-változtatásokat is figyelembe vettük, ha más fekvésű volt az új lakás, mint a régi. A településeken belüli költözéseket most nem vizsgáljuk.

Az 1993-as felmérés vándorlásra vonatkozó változói csak bizonyos korlátok között vethetők össze a KSH adataival. Az előbbi felmérésben ugyanis másként történt az állandó és az ideiglenes lakhelyváltatás szétválasztása, mint a KSH adatbázisaiban. A KSH adatközlése a lakásbejelentő lapok alapján történik. Az emberek jó része megteszi a ma már nem kötelező bejelentéseket, ám néhányan megkímélik magukat ettől. Olyanok is vannak, akik más lakásba jelentkeznek át, ám valójában nem költöznek sehová. A felmérés ezzel szemben a tartalmilag állandónak minősíthető vándorlásokat regisztrálta. Ez a vizsgálat a KSH által állandónak minősített költözéseken túl az általuk ideiglenesnek tekintett vándorlási adatokat is tartalmazza. Mindazonáltal az 1993-as adatok feldolgozásakor azzal a feltevéssel éltünk, hogy a felmérés költözési adatai az állandó vándorlásokat tartalmazzák.

⁸ Elsősorban a budapesti viszonyok alakulásának elemzéséhez tanulságos Ladányi (1989), Ladányi–Szelényi (1997a).

⁹ Az 1993-as vizsgálat adatainak feldolgozásában a fejezet Janky (1999a) elemzésére épül.

A vándorlás tendenciáinak durvább, ugyanakkor megbízhatóbb mérésére szolgál a lakóhely és a születési hely összevetése. Erre vonatkozóan nem csupán az 1993-as, de a 2003-as felmérés adatbázisa is tartalmaz adatokat. Ezeket az 1996-os Mikrocenzus és a 2001-es népszámlálás adataival tudjuk összevetni. Azt viszonylag nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy a cigányok tömeges letelepedése nem az utóbb évtizedek terméke. Az 1893-as cigányösszeíráskor azt találták, hogy a Budapesten kívül, a történelmi Magyarország területén élő 275 ezer cigány kilenczede teljesen letelepedett életmódot folytatott. Az eredmény azért is tanulságos, mert az összeírást éppen a vándorló cigányság általuk „problémásnak” ítélt jellege miatt kezdeményezték. Mint kiderült, ezek a „problémás” emberek kevesebben voltak a feltételezettnél. A cigányösszeírás óta eltelt egy évszázadban a vándorló csoportok gyakorlatilag eltűntek. A „félíg letelepedett cigánycsoportok” létezését az 1993-as vizsgálat eredményei cáfolták.

III. 9. táblázat

Letelepedettek és vándorlók az 1893-ban az akkori cigányösszeírás alapján*

Csoport elnevezése	Összeírtak száma	Százalékos megoszlás
Állandó letelepedett	243 432	88,5
Huzamosabban tartózkodó	20 406	7,4
Vándor	8 938	3,3
Katona vagy börtönlakó	2 164	0,8
Összesen	274 940	100,0

* Forrás: Magyar Országos Kír. Statisztikai Hivatal (1895), 21.

Az 1993-as felmérés és az 1996-os mikrocenzus adatai alapján – a rendkívül korlátozott összehasonlíthatóság ellenére – levonhatjuk azt a következtetést, hogy a cigányok körében a vándorlási gyakoriság nem magasabb lényegesen, mint a nem cigány népességben. Ha csupán az össznépesség állandó vándorlási rátájával vetjük össze a felmérés eredményeit, szignifikáns különbségeket észlelünk. Ám a minta alapján kicsi a valószínűsége, hogy az eltérés az országos átlagtól nagymértékű (mondjuk, kétszeres). Érdekes különbségre figyelhetünk fel azonban, ha megnézzük a megyén belüli, illetve kívüli költözések arányát a rendszerváltást megelőző és követő évek vándorlásain belül. Az 1993-as vizsgálat retrospektív adatai szerint 1988 és 1993 között a cigány vándorlók nagyjából kétharmada saját megyéjén belül választott magának új településen lakhelyet. Az össznépességben belül a vándorlók kb. 55 százaléka tette ugyanezt.

Az 1993-as felmérés és az 1996-os mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy kicsi (bár nem elhanyagolható) a különbség a cigányok és a népesség egésze között a szülőhelyükön lakók arányát tekintve. Ez megint ellentmond a cigányok nagyobb vándorlási hajlandóságáról alkotott vélekedéseknek. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a tapasztalt eltérés ellentétes irányú azzal, amit a vándorló életmódról alkotott feltételezések sugallnának.

A 2003. évi felmérés idején többen voltak azok a cigányok, akik más településen laktak, mint ahol születtek. Az arányok eltolódása azonban nem jelentős, és valójában az országos átlaghoz közelített az elmúlt évtizedben.

III. 10. táblázat

A szülőhely és a jelenlegi lakóhely összehasonlítása a cigányok között és az össznépességben – a 15 éves és idősebb népesség körében (százalék)

Születési és jelenlegi lakóhely	Össznépesség 1996	Cigányok 1993	Cigányok 2003
Különböző	49,1	44,0	49,4
Azonos	50,9	56,0	50,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az eredmények értékelésekor azonban figyelembe kell venni azt, hogy a cigány népesség átlagéletkora jóval alacsonyabb, mint az össznépességé. Többben lehetnek közöttük olyanok, akik *még* nem költöztek el szülőhelyükről. Érdemes tehát korosztályonként is megvizsgálni az adatokat.

III. 11. táblázat

A születés kori lakóhelyükkel azonos településen lakók százalékos aránya korosztályonként

Korcsoportok	Össznépesség 1996	Cigányok 1993	Cigányok 2003
15–39 évesek	6	60,2	48,7
40–59 évesek	43,4	48,1	51,1
60–x évesek	42,9	43,0	48,1
Összesen	50,9	56,0	49,1

1993-ban a rendelkezésünkre álló durva korosztályos bontásban is nagyjából ugyanazt tapasztaltuk, mint az összesített adatok vizsgálatakor. Nem volt tehát nyoma annak, hogy a cigányok között lényegesen többen vagy éppen kevesebben költöznének el életük során szülőhelyükről, mint a nem cigányok körében. A teljes populációknál tapasztalt különbséget bizonyos összetételhatásnak is tulajdoníthatjuk, melyet a cigányok és nem cigányok eltérő korosztályos megoszlása okozott. A 2003-as adatok más képet mutatnak. A fiatalabb korosztályok körében ugyanakkora az elköltözötték aránya, mint az idősebbek között. Feltételezhető, hogy a középkorúak és idősek körében drasztikusan csökkent azok aránya, akik sok évtized után elhagyták azt a települést, ahol születtek. Ebben a munkaerőpiaci változások játszhattak nagy szerepet. Már nem csábították ipari munkahelyek új lakóhelyre a cigányokat. Nincs kizárva, hogy visszaköltözések is történtek, bár ennek a folyamatnak a volumenéről nincsenek adataink. Emellett figyelemreméltó, hogy a fiatalok körében viszont megnőtt a vándorlási hajlandóság, ami a munkahelykereséssel kevésbé magyarázható. A 40 év alattiak körében a dolgozók közül ugyanannyian költöztek el eredeti lakóhelyükről, mint a többiek közül. A középkorosztályokban valóban az tapasztalható, hogy az eredeti lakóhely-

ükön élők kisebb arányban dolgoznak. Azonban ebben a korcsoportban az alacsony vándorlási rátára utaló adatok inkább egy fordított folyamatot jeleznek: az egykori (főleg falusi) ingázók veszítették el legkönnyebben munkahelyüket, és most ők találnak a legnehezebben (városi) munkát. Illetve nincs kizárva, hogy a munkát nem találók egy része költözhetett vissza eredeti lakóhelyére. A fiatalok nagyobb költözési hajlandósága tehát inkább egy újfajta családalapítási stratégia terjedésére utalhat, amelynek során új településen keresnek olcsó lakhelyet a fiatalok. Ezek a könnyen elérhető lakások elsősorban a munkaerőpiactól leginkább elzárt településeken találhatóak. Így a vándorlás adott esetben csökkentheti a jövőbeni munkához jutási esélyeket.

Ha a szülőhely és az 1993-as lakóhely településtípusát hasonlítjuk össze, a községben lakók számának csökkenését tapasztalhatjuk. A falvakban lakók aránya 10 százalékponttal volt alacsonyabb 1993-ban, mint az ott születetteké. A hiány felét nyelték el a városok és felét Budapest. Ez Budapest relatív nagyobb növekedéséről tanúskodik. Az 1993-as mintának csak 3 százaléka született Budapesten, ám 8 százaléka lakott ott. A városok felé áramlás nem utal arra, hogy a nagyobb települések általában jobban vonzzák őket. Ha leszámítjuk Budapestet, ahonnan az ott születetteknek csak tizede vándorolt el, nem nagyobb a város megtartó képessége, mint a falué. Az összes megkérdezettet tartalmazó mintákban elég sok az olyan tizen-, illetve huszoneves, aki még nincs túl első költözésén. Ez hamis képet festhet az egyes településtípusok megtartó erejéről. Ám a falvak fokozatos elhagyása akkor sem sokkal szembetűnőbb, ha csak a 29 évesnél idősebbeket vesszük figyelembe.

2003-ban a falvakban lakók aránya nem alacsonyabb, mint a (jelenlegi besorolás szerint) falvakban születettek aránya. A falusiak között többen vannak azok, akiknek születéskori lakóhelyük valamely város volt.

III. 12. táblázat

A születéskori és az aktuális lakóhely településtípusának együttes megoszlása 1993-ban a legalább 30 éves cigányok körében*

Szülőhely	Lakóhely			
	Község	Város	Budapest	Összesen
Község	77,9	17,5	4,7	2168
	91,3	46,5	49,3	75,6
Város	24,3	67,9	7,8	639
	8,4	53,3	24,4	22,3
Budapest	9,7	3,2	87,1	62
	0,3	0,2	26,3	2,2
Összesen	64,4	28,4	7,1	100,0
	1849	815	205	2869

* Aelső cellák tartalma: felül a sorszázalék, alul az oszlopszázalék. Az oszlopok összesítő celláinak tartalma: felül sorszázalék, alul az oszlop elemeinek összege. A sorok összesítő celláinak tartalma: felül a sor elemeinek összege, alul az oszlopszázalék. A jobb alsó cella tartalma: felül a sor-, ill. oszlopszázalékok kerekített összege, alul az összes mintaelem száma.

Az 1993-as felmérés feldolgozásának fontos megállapítása, hogy nem volt a hetvenes és nyolcvanas években a cigányság körében nagymértékű, régiókat átszelő vándorlási hullám. A vándorlások között – melyek egy-egy évben az összlakosságnak csupán 2–3 százalékát érintik – döntő többségben a megyén belüli költözések voltak. Lassú Budapest- és nyugat felé áramlás azonban ezzel együtt is érzékelhető volt. A keleti országrészek vándorlási egyenlege valószínűsíthetően negatív, Budapesté és környékéé, valamint a Dunántúl pedig pozitív. Főleg a keleti országrész észak-keleti régiójából volt nagy az elvándorlás, ugyanakkor a nyugati országrész nagymértékű benépesedésének nem volt nyoma. A Dunántúl kismértékű pozitív vándorlási egyenlege a régiók közötti vándorlások egy kis százalékának eredményeként jöhetett létre. A régiókat átszelő vándorlások nagyobb része a rendszerváltást megelőzően a keleti megyék és a központi régió között zajlott. Így fordulhatott elő, hogy – a nyugati régiók lassú benépesülése mellett – Budapestről és környékéről többen költöztek keletre, mint nyugatra. A Dunántúlon továbbra is alacsony maradt a cigányok aránya. A hetvenes és nyolcvanas években a legjellemzőbb régiók közötti vándorlási irány a keletről Budapestre, illetve környékére történő vándorlás volt. Nem teljesen jelentéktelen mértékű azonban az ellenkező irányú vándorlás sem. Sőt, az 1993-as felmérés bizonytalan – és talán torzító – adatai arra utalnak, hogy a rendszerváltást megelőző 20 évben a központi iparvidéken az elvándorlási ráta a keleti országrész felé nagyobb volt, mint amekkora a keleti országrész elvándorlási rátája volt a központ felé. Az igaz viszont, hogy a Budapestről és környékéről a keleti országrész felé történő vándorlás elsősorban a Duna-Tisza közébe irányult, míg a központ felé elsősorban a Tiszántúlról és észak-keletről érkeztek áttelepülők.

Ha összevetjük az 1993-ban legalább 15 évesek akkori lakóhelyének régióját születéskori lakóhelyük régiójával, ugyanarra a következtetésekre jutunk, mint a vándorlások közvetlen elemzése által. Budapesten érzékelhetően többen laktak, mint ahányan ott születtek. Szabolcs-Szatmár-Beregben, Hajdú-Biharban és Békésben viszont kisebb arányban laktak 1993-ban, mint ahányan születtek ezekben a megyékben az akkori mintában szereplők közül. A fenti különbségek akkor válnak viszonylag jelentőssé, ha csak a legalább 30 évesek adatait tekintjük. Az első költözések zöme ekkorra már lezajlott.

Mindazonáltal a vándorlások és a természetes szaporulat egyenlegeként történtek érdemi változások a roma népesség regionális megoszlásában. Nem is a rendszerváltozást megelőző két évtized, hanem sokkal inkább az elmúlt tíz év hozott számottevő változásokat. Az utóbbi években jelentősen megnőtt az északi régióban élő cigányok aránya. Ezzel szemben folyamatosan csökken az alföldi megyék részesedése. Emellett csökkenést mértünk a Dél-Dunántúlon is. A születekre vonatkozó adatok arra utalnak, hogy ezekért a változásokért legalább részben a születési arányszámok regionális különbségei felelősek.

III. 13. táblázat

A cigányok százalékos megoszlása régiók szerint az 1971-es, 1993-as és 2003-as felmérés alapján (0–x évesek)

Régió	1971	1993	2003
Bp. iparvidék	19,0	18,2	17,77
Kelet	23,0	19,8	19,69
Alföld	16,0	12,0	9,39
Észak	20,4	24,3	32,17
Dél-Dunántúl	20,0	22,8	17,51
Nyugat	1,4	2,9	3,46
Összesen	100,0	100,0	100,0

A lakóhely-változtatási szokások tekintetében eltéréseket tapasztalhatunk a cigányok különböző nyelvi csoportjai között. Az 1993-as vizsgálatban az anyanyelvi és a beszélt nyelvi csoportok tekintetében is megmutatkoztak a különbségek (ám bizonyos változóknál a nyelvi csoportok közötti eltérés mértéke érezhetően csökkent, ha nem anyanyelvi, hanem beszélt nyelvi alapon határoztuk meg a csoportokat). A vándorlás szempontjából nem közömbös az összehasonlítható csoportok korösszetétele, márpedig a nem magyar anyanyelvű cigányok idősebbek az átlagnál. Ezért egyszerűbb regressziós modellekkel is kísérletet tettünk az eltérő korösszetétel hatásának kiszűrésére. Az eddigi lakóhelyek számát tekintve különösen a beások ütöttek el jelentősen a többi cigánycsoporttól 1993-ban. Ám a cigány anyanyelvűek vándorlási jellegzetességei sem egyeztek meg teljesen a magyar nyelvűekével. Ezt a nemi, házassági, életkori, nyelvi és regionális változók hatását kiszűrő modell is igazolta.

III. 14. táblázat

A születés kori és az aktuális lakóhely településének összehasonlítása 1993-ban anyanyelv szerint (százalék)

	Beás	Magyar	Cigány	Összesen
Különböző	62,5	43,9	47,7	45,1
Azonos	37,5	56,1	52,3	54,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összesen (fő)	277 fő	4561 fő	222 fő	5060 fő

III. 15. táblázat

A születés kori és az aktuális lakóhely megyéjének összehasonlítása 1993-ban anyanyelv szerint (százalék)

	Beás	Magyar	Cigány	Összesen
Különböző	13,5	16,9	21,3	16,9
Azonos	86,5	83,1	78,7	83,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összesen (fő)	275 fő	4471 fő	221 fő	4967 fő

Hasonló eredményekre jutottunk 1993-ban a születési hely és a lakóhely összevetésekor is. Ugyanakkor az 1993-as mintába került beás anyanyelvűek kicsit magasabb aránya lakott születés kori lakóhelyének megyéjén vagy régió-

ján belül, mint a magyar anyanyelvűeké. Ezt a kicsiny különbséget azonban annak fényében kell értékelni, hogy a beásoknak a magyar anyanyelvűekénél jóval kisebb része lakik most azon a településen, ahol születésekor. Mint említettük, az 1993-as adatok azt mutatták, hogy ezek az összefüggések általában érvényesek az átalakított anyanyelvi csoportokra is. Fontos különbség azonban, hogy míg a bevallott anyanyelv szerint elkülönített csoportok közül a cigány anyanyelvűek is eltérnek jellemzőikben a magyaroktól, a beszélt nyelv szerint tekintve már nem mindig. Az 1993-as adatok alapján arra következtethettünk, hogy található különbségek a cigányság egyes nyelvi csoportjainak vándorlási sajátosságaiban. A várakozásainknak megfelelően a beások valamivel gyakrabban változtattak lakóhelyet a felmérést megelőző időszakban, mint a többiek. Ezen belül azonban főleg a lokális költözés volt jellemző rájuk. A cigány nyelvűek között is kimutatható volt a nagyobb vándorlási gyakoriság. Azonban ez nem annyira nagy jelentőségű különbség.

A 2003. évi felmérés során nem volt lehetőség a vándorlási adatok részletes vizsgálatára. A születési hely és a lakóhely összevetése alapján azonban érdemi változásokra következtethetünk. A beás anyanyelvűek már nem térnek el olyan nagy mértékben az átlagtól, mint korábban. A többséghez hasonló arányban vannak közöttük olyanok, akik ugyanott élnek, mint ahol születtek. Ebből nem következtethetünk a beások csökkenő vándorlási hajlandóságára, mivel a magukat beás anyanyelvűeknek vallók száma csökken, átlagéletkora pedig nő. Főleg a mobilabbak közül kerülhettek ki a nyelvi identitásukat elvesztők. Azonban a beszélt nyelvek szerint bontott adatok is ugyanezt a tendenciát mutatják. Továbbá a fiatalabb beás anyanyelvűek is hasonló arányban laknak születésükori lakóhelyükön, mint a korosztályukba tartozó többi cigány. Azt sem lehet állítani már, hogy a beások kifejezetten csak a megyén belül költöznének a falvak között. A cigány anyanyelvűek körében a korábbinál nagyobb vándorlási hajlandóságra utalnak a 2003-as adatok. Közöttük elsősorban a középkorosztályok költöztek el az átlagosnál nagyobb arányban eredeti lakóhelyükről. További elemzések deríthetik ki, hogy milyen folyamatok állhatnak az eredmények mögött. Különösen magas körükben a megyehatárt átlépő vándorlások aránya. Nem zárható ki, hogy egyes rossz adottságú falvak és területek „elcigányosodása” mögött az átlagosnál nagyobb arányban húzódik meg a cigány nyelvű családok vándorlása. Mindazonáltal a beszélt nyelvek szerinti megoszlásokban nem találunk jelentős különbséget az oláh cigányok és a romungrók költözési aránya között.

III. 16. táblázat

A születésükori és a jelenlegi lakóhely településének összehasonlítása 2003-ban anyanyelv szerint (százalék)

	Beás	Magyar	Cigány	Egyéb	Összesen
Különböző	53,7	48,2	56,6	(53,3)	49,4
Azonos	46,3	51,8	43,4	(46,7)	50,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összesen (fő)	190 fő	2529 fő	290 fő	(30 fő)	3039 fő

III. 17. táblázat

A születés kori és a jelenlegi lakóhely megyéjének összehasonlítása 2003-ban anyanyelv szerint (százalék)

	Beás	Magyar	Cigány	Egyéb	Összesen
Különböző	24,9	20,0	30,7	14,3	21,3
Azonos	75,1	80,0	69,3	85,7	78,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összesen (fő)	185 fő	2490 fő	283 fő	(28 fő)	2986 fő

Néhány mondat erejéig érdemes kitérni a nemek közötti különbségekre is. Az 1993-as vizsgálatban azt találtuk, hogy a nők nagyobb arányban élnek születés kori lakóhelyüktől eltérő településen: a férfiak 40 százaléka, míg a nők fele lakott máshol, mint ahol született. Ez nem csupán a korösszetétel nemek közötti eltéréseivel magyarázható, hanem a házassághoz kötődő szokásokkal is. Már a 15–29 évesek korosztályában is tíz százalékponttal volt magasabb a nők körében a születés kori lakóhelyükről elköltözött aránya. A 2003. évi vizsgálat adatai azt mutatják, hogy ebben a tekintetben csökkentek a nemek közötti különbségek az elmúlt tíz évben. A nők 53 százaléka, a férfiaknak pedig 49 százaléka lakik máshol, mint ahol született. A fiatalok körében csekély az eltérés férfiak és nők között: a 15–29 éves férfiak 45 százaléka, a nőknek pedig 47 százaléka költözött el születés kori lakóhelyéről. 2003-ban ebben a korosztályban másfélszer akkora volt az új lakóhelyre költözött férfiak aránya, mint 1993-ban.

A 2003-as adatfelvétel eredményei arra utalnak, hogy az utóbbi tíz évben a vándorlási hajlandóság növekedett a cigányok körében. Az adatok azt mutatják, hogy különösen a fiatalok térbeli mobilitása nőtt meg. A 40 évesnél fiatalabbak nagyjából hasonló arányban laknak azon a településen, ahol születtek, mint a középkorúak, illetve az idősebb korosztályok tagjai. Emellett fontos tapasztalat, hogy a közeli településekre költözésekhez képest megnőtt a megyehatárokat átlépő vándorlások aránya.

TÖVÁBBI TÁBLÁZATOK A 2003-AS VIZSGÁLTÓBÓL

III. 18. táblázat

Mikor épült a ház? A háztartások megoszlása

	Gyakoriság	Százalék
Nem tudni	343	29,4
1945 előtt	233	20,0
1945–89	398	34,2
1990 óta	191	16,4
Érvényes válasz összesen	1165	100,0

III. 19. táblázat

Az épület jellege. A háztartások megoszlása

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Putri, kunyhó	55	4,7	4,8
Üzlet, műhely, pince, lakókocsi stb.	41	3,5	3,6
Cs-ház	45	3,9	3,9
Parasztház	186	16,0	16,2
Családi ház	517	44,4	45,0
Nyomortelep, barakkszerű sorház	63	5,4	5,5
Cselédház	5	0,4	0,4
Kolóniaépület	79	6,8	6,9
Régi bérház	102	8,8	8,9
Panel	46	3,9	4,0
Jobb bérház	5	0,4	0,4
Egyéb, mégpedig	5	0,4	0,4
Érvényes válasz összesen	1149	98,6	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	16	1,4	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 20. táblázat

A ház falazata. A háztartások megoszlása

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Tégla, beton, kő	891	76,5	76,7
Vályog	218	18,7	18,8
Egyéb	52	4,5	4,5
Érvényes válasz összesen	1161	99,7	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	4	0,3	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 21. táblázat**A ház fekvése. A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
A település belsejében	577	49,5	49,7
A település szélén, de a településhez illeszkedve	483	41,5	41,6
A településtől távol, de nem elkülönített telepen	23	2,0	2,0
Elkülönített cigánytelepen	73	6,3	6,3
Egyéb, mégpedig	4	0,3	0,3
Érvényes válasz összesen	1160	99,6	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	5	0,4	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 22. táblázat**A lakáshasználat jogcíme. A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Tulajdonos	793	68,1	68,3
Bérlő	311	26,7	26,8
Jogcím nélküli	57	4,9	4,9
Érvényes válasz összesen	1161	99,7	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	4	0,3	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 23. táblázat**A lakás egy főre jutó alapterülete. A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Legfeljebb 5 m ²	104	8,9	9,3
5,1–10 m ²	297	25,5	26,6
10,1–20 m ²	496	42,6	44,4
Több mint 20 m ²	220	18,9	19,7
Érvényes válasz összesen	1117	95,9	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	48	4,1	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 24. táblázat**A szobák száma. A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
1 szoba	377	32,4	33,2
2 szoba	466	40,0	41,0
3 szoba	241	20,7	21,2
4 vagy több szoba	53	4,5	4,7
Érvényes válasz összesen	1137	97,6	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	28	2,4	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 25. táblázat**Van-e könyha a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Van	1080	92,7	93,0
Nincs	81	7,0	7,0
Érvényes válasz összesen	1161	99,7	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	4	0,3	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 26. táblázat**Van-e kamra a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Van	727	62,4	62,9
Nincs	428	36,7	37,1
Érvényes válasz összesen	1155	99,1	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	10	0,9	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 27. táblázat**Van-e fürdőszoba a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Van	663	56,9	57,6
Nincs	489	42,0	42,4
Érvényes válasz összesen	1152	98,9	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	13	1,1	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 28. táblázat**Van-e villany a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Van	1115	95,7	96,5
Nincs	26	2,2	2,3
Kikapcsolva	14	1,2	1,2
Érvényes válasz összesen	1155	99,1	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	10	0,9	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 29. táblázat**Van-e víz a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Vízvezeték	799	68,6	69,1
Vízvezeték, kútból szivattyúval	18	1,5	1,6
Épület telkén lévő kútból	69	5,9	6,0
Távolabb	192	16,5	16,6
Egyéb	78	6,7	6,7
Érvényes válasz összesen	1156	99,2	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	9	0,8	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 30. táblázat**Van-e WC a lakásban? A háztartások megoszlása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Vízöblítéses a lakásban	585	50,2	50,5
Vízöblítéses a lakáson kívül	80	6,9	6,9
Árnyékszék	471	40,4	40,6
Semmi sincs	23	2,0	2,0
Érvényes válasz összesen	1159	99,5	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	6	0,5	
Összes megkérdezett	1165	100,0	

III. 31. táblázat**A születéskori lakóhely és a jelenlegi lakóhely összehasonlítása**

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Különböző	1501	27,8	49,3
Azonos	1541	28,5	50,7
Érvényes válasz összesen	3042	56,3	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	2366	43,8	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

III. 32. táblázat

A születés kori lakóhely megyéjének és a jelenlegi lakóhely megyéjének összehasonlítása

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Különböző	635	11,7	21,2
Azonos	2354	43,5	78,8
Érvényes válasz összesen	2989	55,3	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	2419	44,7	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

III. 33. táblázat

A születés kori lakóhely jelenlegi településtípusának és a jelenlegi lakóhely településtípusának összehasonlítása

	Gyakoriság	Százalék	Érvényes válaszok százaléka
Különböző	880	16,3	29,1
Azonos	2146	39,7	70,9
Érvényes válasz összesen	3026	56,0	100,0
Érvénytelen/nem vonatkozik rá	2382	44,0	
Összes megkérdezett	5408	100,0	

III. 34. táblázat

A születés kori lakóhely és a jelenlegi lakóhely összehasonlítása régió szerint az egyes korcsoportokban

Korcsoport		Bp. ipar- vidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
15–39	Különböző	52,4	38,3	48,4	54,6	47,0	41,8	48,7
	Azonos	47,6	61,7	51,6	45,4	53,0	58,2	51,3
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	328	381	192	626	321	67	1915
40–59	Különböző	67,7	40,1	43,4	48,1	52,9	63,6	51,1
	Azonos	32,3	59,9	56,6	51,9	47,1	36,4	48,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	164	172	99	260	187	33	915
60–99	Különböző	59,4	42,1	53,8	51,0	36,1	60,0	48,1
	Azonos	40,6	57,9	46,2	49,0	63,9	40,0	51,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	32	57	26	49	36	10	210

III. 35. táblázat

A születés kori lakóhely és a jelenlegi lakóhely összehasonlítása a kérdezett első anyanyelve szerint az egyes korcsoportokban

Korcsoport		Oláh cigány	Beás	Magyar	Egyéb	Együtt
15–39	Különböző	54,9	54,5	47,7	42,9	48,6
	Azonos	45,1	45,5	52,3	57,1	51,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	162	110	1628	14	1914
40–59	Különböző	61,2	58,5	49,3	44,4	51,1
	Azonos	38,8	41,5	50,7	55,6	48,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	98	65	743	9	915
60–99	Különböző	50,0	26,7	48,1	85,7	48,1
	Azonos	50,0	73,3	51,9	14,3	51,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	30	15	158	7	210

III. 36. táblázat

Születés kori lakóhely és jelenlegi lakóhely összehasonlítása iskolai végzettség szerint az egyes korcsoportokban

Korcsoport		Legfeljebb 8 általános	Szakmunkás	Legalább érettségi	Együtt
15–39	Különböző	47,6	49,7	49,2	48,1
	Azonos	52,4	50,3	50,8	51,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	1432	342	63	1837
40–59	Különböző	48,5	61,7	58,3	50,4
	Azonos	51,5	38,3	41,7	49,6
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	738	107	24	869
60–99	Különböző	48,9	27,3		47,1
	Azonos	51,1	72,7	100,0	52,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	174	11	2	187

III. 37. táblázat

Születés kori lakóhely megyéjének és jelenlegi lakóhely megyéjének összehasonlítása régió szerint az egyes korcsoportokban

Kor csoport		Bp. ipar-vidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
15–39	Különböző	36,6	13,4	14,7	16,0	14,7	19,4	18,8
	Azonos	63,4	86,6	85,3	84,0	85,3	80,6	81,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	325	380	190	618	312	67	1892
40–59	Különböző	54,7	14,6	21,6	16,7	25,0	24,2	25,6
	Azonos	45,3	85,4	78,4	83,3	75,0	75,8	74,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	159	171	97	252	180	33	892
60–99	Különböző	53,3	12,3	32,0	14,6	21,2	60,0	25,1
	Azonos	46,7	87,7	68,0	85,4	78,8	40,0	74,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	30	57	25	48	33	10	203

III. 38. táblázat

A születés kori lakóhely megyéjének és a jelenlegi lakóhely megyéjének összehasonlítása a kérdezett első anyanyelve szerint az egyes korcsoportokban

		Oláh cigány	Beás	Magyar	Egyéb	Együtt
15–39	Különböző	28,1	23,9	17,6	14,3	18,8
	Azonos	71,9	76,1	82,4	85,7	81,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	160	109	1608	14	1891
40–59	Különböző	34,0	29,5	24,4		25,6
	Azonos	66,0	70,5	75,6	100,0	74,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	94	61	729	8	892
60–99	Különböző	34,5	13,3	24,2	33,3	25,1
	Azonos	65,5	86,7	75,8	66,7	74,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	29	15	153	6	203

III. 39. táblázat

A születéskori lakóhely megyéjének és a jelenlegi lakóhely megyéjének összehasonlítása iskolai végzettség szerint az egyes korcsoportokban

Korcsoport		Legfeljebb 8 általános	Szaktanuló	Legalább érettségi	Együtt
15–39	Különböző	19,6	17,2	17,7	19,1
	Azonos	80,4	82,8	82,3	80,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	1415	337	62	1814
40–59	Különböző	24,5	32,0	34,8	25,7
	Azonos	75,5	68,0	65,2	74,3
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	721	103	23	847
60–99	Különböző	25,4	18,2		24,7
	Azonos	74,6	81,8	100,0	75,3
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	169	11	2	182

III. 40. táblázat

A lakás egy főre jutó alapterülete régió szerint

	Bp. iparvidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
Legfeljebb 5 m ²	15,6	3,3	6,3	12,3	6,2	7,0	9,3
5,1–10 m ²	33,7	20,7	29,5	27,4	22,4	30,2	26,6
10,1–20 m ²	40,0	49,3	41,1	42,5	50,0	37,2	44,4
Több mint 20 m ²	10,7	26,8	23,2	17,9	21,4	25,6	19,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	205	213	95	351	210	43	1117

III. 41. táblázat

A lakás egy főre jutó alapterülete településtípus szerint

	Falu	Város	Budapest	Együtt
Legfeljebb 5 m ²	2,9	11,2	24,2	9,3
5,1–10 m ²	20,3	28,9	38,3	26,5
10,1–20 m ²	49,0	43,6	31,7	44,4
Több mint 20 m ²	27,8	16,3	5,8	19,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	443	553	120	1116

III. 42 táblázat

A víz forrása a háztartásban. A háztartások megoszlása a lakóhely régiója szerint

	Bp. iparvidék	Kelet	Alföld	Észak	Dunántúl	Nyugat	Együtt
Vízvezeték	89,2	75,7	64,4	47,6	77,4	95,3	69,1
Kútból szivattyúval	1,0	2,3	1,9	1,4	1,8		1,6
Épület telkén, kútból	2,9	7,0	4,8	4,9	10,9	2,3	6,0
Távolabb	6,9	9,8	18,3	33,8	5,4	2,3	16,6
Egyéb		5,1	10,6	12,4	4,5		6,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	204	214	104	370	221	43	1156

III. 43. táblázat

A víz forrása a háztartásban. A háztartások megoszlása a lakóhely településtípusa szerint

	Falu	Város	Budapest	Együtt
Vízvezeték	64,4	67,9	93,3	69,2
Vízvezeték, kútból szivattyúval	3,0	0,5	0,8	1,6
Épület telkén, kútból	8,7	4,2	4,2	6,0
Távolabb	18,9	17,9	1,7	16,6
Egyéb	5,0	9,4		6,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	461	574	120	1155